

РЕЦЕНЗІЯ

Марії Василівни Моклиці,

доктора філологічних наук, професора,

на дисертацію **Рибальченко Ольги Юріївни**

**«Культурологема Волинь в літературі українсько-польського
пограниччя (на матеріалі поезії Міжвоєнного двадцятиліття)»,**

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність дослідження

Історико-географічне поняття «Волинь» протягом останнього століття набуло в українській і польській гуманітаристиці рис поняття, яке потребує різноманітних наукових методів для його вивчення. Обраний й обґрунтований дисертанткою концепт «культурологема» вписується у сучасні дослідження міжкультурної взаємодії пограничних територій. Актуальність посилюється тим, що діяльність поетичного угруповання «Волинь» вписана у широкий культурний і суспільно-політичний контекст Міжвоєння, який дозволяє, у свою чергу, кожному із постатей польської літератури окреслити з урахуванням наявних досліджень і водночас в новому рецептивному ракурсі. Відомі імена класиків польської літератури, з якими пов'язана діяльність групи «Волинь» (насамперед Юзефа Лободовського, Чеслава Мілоша, Юзефа Чеховича, Зузанна Гінчанка) також посилюють актуальність дослідження. У контексті сучасної історичної ситуації, війни Росії проти України, яка впливає також на українсько-польські взаємини, на тлумачення процесів взаємодії двох культур на територіях пограниччя, актуальність крос-культурних досліджень очевидна. Загалом прикордонне українсько-польське співробітництво – один із важливих напрямів діяльності науковців Волинського університету різних галузей знань, який посилюється і відкриває нові перспективи. Варто зауважити, що робота виконана на кафедрі полоністики і перекладу, для якої українсько-польські взаємини – поважна історія кількох десятиліть, яка, крім того, спирається на ще більш глибокі

дискурси. Вже на початку 2000-х років співпраця між українськими і польськими дослідниками у справі вивчення культури Волині була втілена у ґрунтовних працях. Співпраця кафедри з польськими науковцями поширилась і поглибилась відтоді, яка кафедру очолила проф. С. В. Сухарєва. Під її керівництвом регулярно відбуваються міжнародні наукові конференції, семінари, гостьові лекції, обміни викладачами, студентами і аспірантами, тощо, отож ця різноманітна співпраця вочевидь актуалізує кожне нове дослідження в річищі українсько-польських культурних взаємин.

Наукова новизна результатів дисертації

Як зазначила сама авторка, Ольга Рибальченко, в дисертації «На значному літературному матеріалі поетичної групи «Волинь», до якої офіційно належали Юзеф Лободовський, Стефан Шайдак, Чеслав Янчарський, Вацлав Іванюк, Ян Спєвак, Зигмунт-Ян Румель, Зузанна Гінчанка, Владислав Мільчарек, Стефан Бардчак, Зофія Вежбицька та Василь Подмайстрович, вперше осмислено геопоетичний вимір волинської поезії Міжвоєнного двадцятиліття» (с. 2). Це вагома і посутня новизна, цілком достатня для робіт представленого рівня. Разом з тим варто наголосити на таких важливих новаціях, як введення в науковий обіг поняття «культурологема», поруч із більш відомим поняттям «Волинський текст», використання крос-культурного та геопоетичного підходів, що дозволило окреслити діяльність поетичної групи як важливого явища, характерного саме для прикордоння. По-новому також схарактеризовано творчість багатьох аналізованих авторів. До речі сказати, лише декотрі з них добре знані в Україні, представлені в перекладах. Тимчасом саме діяльність угруповання варто активніше вводити в українську науку, на тому рівні, як це досягнуто польськими науковцями.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

Теоретичне значення роботи полягає в осмисленні місця і ролі досить масштабного явища, яким є кожне літературне угруповання з видатним мистецьким доробком. Група «Волинь» - помітне явище польської літератури, тому дисертантка доклала зусиль для характеристики літературного процесу

Міжвоєння, приділила чимало уваги диспозиції угруповання щодо Краківського авангарду, групи «Скамандрити», а також таким літературним течіям, як катастрофізм і автентизм. Усі ці об'єкти належать теорії літератури. Теоретичним внеском є також використання поняття «культурологема» в диспозиції до Волинського тексту. Напрацювання з теорії можна також використати для вивчення історії польської літератури зазначеного періоду, при вивченні творчості кожного з авторів угруповання.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження

Дисертація Ольги Рибальченко спирається на потужну теоретичну базу, переважно польськомовну, що закономірно, адже йдеться про явище насамперед польської літератури. Але важливе також і саме наповнення бібліографії працями відомих польських та українських дослідників: наукові праці стосуються безпосередньо об'єкта дослідження і дають повне уявлення про параметри досліджень творчого доробку групи «Волинь», її дискурсів і контекстів. Бібліографія та її коректне і доцільне використання свідчать, що дисертація має міцне наукове підґрунтя. Доцільно використані наукові підходи також забезпечили обґрунтованість результатів дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання

У висновках дисертації знаходимо чимало пунктів, які свідчать про те, що робота усвідомлено була підпорядкована виконанню мети і завдань дослідження. Підсумкові тези логічно і вмотивовано завершують виконання запланованого, сформульованого у вступі. Чіткість і лаконізм кожної формули свідчать про загальну цілеспрямованість дослідження і його результативність, а присутність кожної тези – про значний обсяг і вагомість зробленого. Рівень виконання кожного завдання фаховий, виявляє високу філологічну кваліфікованість авторки.

У роботі ґрунтовно, по-новому, з опертям на попередників, висвітлено діяльність яскравого літературного явища, яке належить двом літературам і

повинне посісти гідне місце не лише в польському, а й українському літературознавстві.

Апробація результатів дисертації

Результати дослідження Ольги Рибальченко представлені у 8 одноосібних публікаціях, з них 3 – у фахових виданнях категорії Б, 1 – у зарубіжному науковому збірнику, який індексується у наукометричній базі «Scopus», і чотирьох тезах виступів на міжнародних наукових семінарах. Рівень апробації Основні положення дослідження викладено в доповідях на семи міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

Дисертація Ольги Рибальченко складається зі вступу, трьох розділів (кожен містить параграфи), висновків та списку використаних джерел, який налічує 260 позицій. Загальний обсяг роботи – 198 сторінок, з яких – 163 сторінки основного тексту. Робота відповідає вимогам щодо оформлення й обсягу.

Перший розділ «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ» присвячений теоретичним поняттям геопоетики, «волинського тексту» в контексті культурного пограниччя, обґрунтовується поняття «культурогема». Підбір джерел і спосіб їх використання відповідають меті дослідження, дозволяють проводити наступний аналіз явища з належною глибиною і фаховістю. Другий розділ «МІЖВОЄННІ ЛІТЕРАТУРНІ ТЕЧІЇ В КУЛЬТУРІ ВОЛИНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ» присвячений культурно-історичній ситуації Міжвоєння, літературним течіям катастрофізму й автентизму у польській літературі загалом, а також катастрофізму як світоглядній системі Чеслава Мілоша та Юзефа Чеховича, проявам катастрофізму й автентизму у творчості волинських поетів. Цей параграф широко й посутньо змальовує контекст досліджуваного явища, дозволяє побачити угруповання «Волинь» на тлі епохи і її важливих літературних явищ.

Третій розділ «КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ МІЖВОЄННОГО ВОЛИНСЬКОГО ПРОСТОРУ: ПОЕТИЧНА ГРУПА “ВОЛИНЬ”» присвячений

історико-літературній діяльності групи «Волинь», концепціям, маніфестам, літературній критиці, суспільній позиції засновників групи. Зроблено акцент на особливостях жіночої волинської поезії і волинській патріотиці. Цікавим і доречним завершенням розділу став параграф «Геотопоси Волині у маркуванні літературного пограничного простору». Така структура роботи свідчить про її функціональність, лаконічну доцільність. Вступ і Висновки суголосні між собою і обрамлювальні для тексту.

Те, що робота самостійна й завершена, засвідчує цілісність й цілеспрямованість тексту, відсутність компілятивного псевдонаукового ускладнення. Робота не збивається на загальники, повністю відповідає запланованим пунктам досягнення наукової мети, а саме – «осмисленню процесу виникнення, розвитку та структурно-семантичних трансформацій культурних атрибутів лірики поетичної групи «Волинь», зокрема її пограничності, геопоетичної цілісності, жанрової однорідності та індивідуального мовно-стилістичного способу авторського висловлювання, що складається у міфологічну культурологему “Волинь”» (с. 17).

Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях

Апробація результатів дослідження, здійснена у формі статей і тез доповідей, положення, які виносяться на захист, є самостійними та авторськими. Аналіз тексту дисертації свідчить, що дисертанткою дотримані засади та вимоги академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Як і будь-яка наукова робота такого рівня, як дисертація, дослідження Ольги Рибальченко «Культурологема Волинь в літературі українсько-польського пограниччя (на матеріалі поезії Міжвоєнного двадцятиліття)» містить дискусійні елементи.

1. З огляду на необхідність введення матеріалу дисертації в українське літературознавство, було б не зайвим активувати контекст українського модернізму 1920-1930-х років, зокрема західноукраїнського, адже в сусідній Галичині, близькій Волині, в числі іншого, польсько-

українськими взаєминами, літературний процес не переорієнтовувався на комуністичну ідеологію, а продовжував розвиток суголосно з європейським. Йдеться про те, що такі масштабні явища європейської літератури, як символізм, експресіонізм, футуризм, сюрреалізм, активно дискутувалися в західноукраїнській критиці і були орієнтацією для багатьох письменників. Явища меншого масштабу, маючи окремі назви, часто були відгалуженням великих літературних напрямів. Зокрема, напрошується питання: чи не є катастрофізм польським варіантом експресіонізму? Принаймні, перегук цих явищ по основних позиціях варто було б пояснити.

2. Здається, що такі не дуже численні, але глибокі і фахові дослідження українсько-польського модернізму, як праця Володимира Моренця, варто було б ширше залучити до міркувань дисертантки про групу «Волинь» як явище модерністське. Адже по факту аналізу тих текстів, які визначені дисертанткою як приналежні до автентизму, частіше йдеться про романтизм, ніж модернізм.
3. Оскільки в роботі декларується акцент на індивідуально-авторському стилі, це вимагає докладнішого аналізу поезики, аніж дозволила необхідність охарактеризувати творчість великої групи авторів. Можливо, «зеконотити» місце для детальнішого аналізу поезики варто було б за рахунок скорочення характеристики міжвоєнних літературних течій (2 розділ), досить ґрунтовно представлених у польському літературознавстві?
4. Недоглядом слід вважати розбіжність між задекларованими у вступі методами дослідження (скорочена цитата: «ґенологічний, порівняльно-історичний, культурно-історичний, ґерменевтичний, біоґрафічний, загальні методи аналізу, синтезу та систематизації, метод літературної інтерпретації») і реальним застосуванням методології: чомусь не названі крос-культурний і ґеопоетичний підходи, які неодноразово згадуються і працюють в ході дослідження. Ще один невеликий недогляд – послідовне уживання в роботі скороченої форми псевдоніма

Зузанна Гінчанка: З. Гінчанка (за українським правописом псевдонім уживається у повній формі).

Загальний висновок

За фаховістю, актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням дисертація Рибальченко Ольги Юріївни відповідає спеціальності 035 Філологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Загальна оцінка дисертації

Дисертація Рибальченко Ольги Юріївни – самостійне, завершене, здійснене на високому фаховому рівні дослідження, яке повністю відповідає вимогам, що визначають його змістові і формальні аспекти.:

Дисертація відповідає вимогам п. 6-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження порядку присудження доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023. Авторка дисертації **«Культурологема Волинь в літературі українсько-польського пограниччя (на матеріалі поезії Міжвоєнного двадцятиліття)»** Рибальченко Ольга Юріївна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури Волинського
національного університету
імені Лесі Українки

Марія Моклиця